

SIROTČÍ DŮCHOD

JUDr. VLADIMÍR VOŘÍŠEK

Jak z názvu plyne, je účelem tohoto druhu důchodu alespoň částečně nahradit finanční ztrátu způsobenou nezaopatřeným dětem úmrtím živitele rodiny. Jak je v českém důchodovém systému obvyklé, je pro nárok na tento důchod třeba splnit určité podmínky; vzhledem k charakteru tohoto druhu důchodu je vhodné je dělit na podmínky na straně osoby zemřelé, podmínky na straně osoby osiřelé a podmínky společné – můžeme je označit za vztahové; je účelné jimi začít.

I. PODMÍNKY VZTAHOVÉ

Nejběžnější (a samozřejmě i „nejbezproblémovější“) podmínkou v této rovině je, že zemřel rodič osiřelé osoby; rodičem se pochopitelně rozumí otec či matka a logicky není podmínkou, aby rodiče daného sirotka byli manželé.

Prakticky na stejné úrovni jako rodiče jsou osvojitelé.

Třetí skupina už je poněkud složitější: nyní je definována¹ jako „osoba, která převzala dítě do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí soudu o svěřeni dítěte do výchovy jiné osoby nebo do společné výchovy manželů“. Ještě před 1. lednem 2012 byla u takové osoby vyžadována upřesňující podmínka, totiž že osiřelé dítě bylo na tuto osobu převážně odkázáno výživou; na druhou stranu byla forma svěřeni do výchovy vymezena širěji. Obě změny, tedy do citované podoby, byly od uvedeného data provedeny novelou². Tento zákon proto obsahoval i patřičná přechodná ustanovení, která – pro jejich poměrně komplikované, ale zato přesné vyjádření – je vhodné rovněž ocitovat v plném znění:

„Čl. VII

2. Vznikl-li nárok na sirotčí důchod po osobě uvedené v § 52 odst. 1 písm. b) zákona č. 155/1995 Sb., ve znění účinném do dne nabytí účinnosti tohoto zákona, přede dnem nabytí účinnosti tohoto zákona, zůstává nárok na tento důchod zachován ode dne nabytí účinnosti tohoto zákona, i když tato osoba není uvedena v § 52 odst. 1 písm. b) zákona č. 155/1995 Sb., ve znění účinném ode dne nabytí účinnosti tohoto zákona.
3. Nároky na sirotčí důchod po osobách uvedených v § 52 odst. 1 písm. b) zákona č. 155/1995 Sb., ve znění účinném ode dne nabytí účinnosti tohoto zákona, jejichž podmínky byly splněny přede dnem nabytí účinnosti tohoto zákona, ale nezakládaly nárok před tímto dnem, se posuzují podle zákona č. 155/1995 Sb., ve znění účinném ode dne nabytí účinnosti tohoto zákona; sirotčí důchod se v těchto případech přízná nejdříve ode dne nabytí účinnosti tohoto zákona. To platí obdobně pro nároky na sirotčí důchody v případě, kdy podmínka uvedená v čl. VI bodě 26 byla splněna přede dnem nabytí účinnosti tohoto zákona.“

Poslední věta druhého z citovaných ustanovení se však vztahuje k části II. tohoto článku, a proto bude její význam popsán na příslušném místě.

PŘÍKLAD 1

Dítě převzala do výchovy babička (aniž by jí bylo svěřeno soudem), která před 1. lednem 2012 zemřela a dítěti byl po ní přiznán sirotčí důchod.

Ten náleží i nadále, pokud budou splněny podmínky, které budou uvedeny v části III.

PŘÍKLAD 2

Dítě bylo svěřeno do výchovy prarodičům, na něž však nebylo převážně odkázáno výživou; dědeček před 1. lednem 2012 zemřel a z důvodu nesplnění podmínky odkázanosti byla žádost o sirotčí důchod po něm zamítnuta.

Pokud byly k 1. lednu 2012, popř. po tomto datu, splněny ostatní podmínky (které budou uvedeny v částech II. a III.), bylo možno účinně o sirotčí důchod požádat znovu.

Nárok však nevzniká po pěstounovi, resp. od 1. ledna 2013 (pod vlivem zákona č. 401/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony) po osobě pečující o dítě nebo osobě, která je vedena v evidenci osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu, je-li této osobě vyplácena odměna pěstouna podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí, ani po manželovi (samozřejmě nebo po manželce) takové osoby.

II. PODMÍNKY NA STRANĚ ZEMŘELÉ OSOBY

V původním znění závětí § 52 odst. 1 ZDP byly vyjádřeny podmínky, které měly svou tradici „od pradávna“ (s výjimkou období účinnosti „důchodové části“ zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, tedy v době od 1. října 1988 do 31. prosince 1995), totiž, že zemřelá osoba (rozuměno „kterákoliv vymezená v části I.“) pobírala přímý důchod nebo by na něj ke dni svého úmrtí měla nárok. Zmíněný zákon č. 470/2011 Sb. i na tomto úseku provedl změny; kromě legislativně-technických zásahů je významná změna věcná: „Podmínka potřebné doby pojištění pro nárok na invalidní důchod se pro účely vzniku nároku na sirotčí důchod považuje za splněnou, byla-li získána aspoň polovina potřebné doby pojištění uvedené v § 40.“

Odkazem na § 40 ZDP se rozumí polovina potřebné doby příslušné podle věku zemřelého ke dni jeho úmrtí.

K této právní úpravě se vztahuje dříve uvedená poslední věta čl. VII bodu 3 zákona č. 470/2011 Sb.

PŘÍKLAD 3

V roce 2010 zemřel ve svých 30 letech otec dítěte, který neměl potřebných 5 let doby důchodového pojištění v posledních 10 letech přede dnem úmrtí; měl v tomto období pouze 3 roky.

Proto druhá věta z Příkladu 2 zde platí obdobně.

III. PODMÍNKY NA STRANĚ OSIŘELÉ OSOBY

Základní podmínkou je nezaopatřenost; ta je nesporná v době do skončení povinné školní docházky. Za povinnou školní docházku se pro účely ZDP považuje též

- a) pokračování žáků, kteří po splnění povinné školní docházky nezískali základní vzdělání, v základním vzdělávání, desátý ročník základního vzdělávání v základní škole speciální, pokračování žáků se zdravotním postižením v základním vzdělávání a kurz pro získání základního vzdělání organizovaný základní nebo střední školou ve formě denní výuky, který navštěvují osoby mladší 26 let, které nezískaly základní vzdělání;
- b) období školních prázdnin bezprostředně navazujících na ukončení období školního vyučování školního roku, v němž dítě dovrší poslední rok povinné školní docházky,

DŮCHODOVÉ POJIŠTĚNÍ

pokud dítě po celý kalendářní měsíc nevykonává výdělečnou činnost v rozsahu základajícím účast na důchodovém pojištění, ani nepobírá podporu v nezaměstnanosti nebo podporu při rekvalifikaci, nestalo-li se studentem střední školy.

Další období je již dvojím způsobem limitováno:

Po skončení povinné školní docházky se do 18. roku věku považuje za nezaopatřené také dítě, které je vedeno v evidenci krajské pobočky Úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání a nemá nárok na podporu v nezaměstnanosti nebo podporu při rekvalifikaci.

Poté, nejdéle však do 26. roku věku, se za nezaopatřené považuje dítě, jestliže

- a) se soustavně připravuje na budoucí povolání,
- b) se nemůže soustavně připravovat na budoucí povolání nebo vykonávat výdělečnou činnost pro nemoc nebo úraz, nebo
- c) z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu je neschopno vykonávat výdělečnou činnost.

Nejčastějším důvodem trvání nezaopatřenosti je příprava na budoucí povolání – vzhledem k její pestrosti opět nezaškodí přesně ocitovat příslušná ustanovení ZDP, tentokrát § 21 až 23:

„§ 21

(1) Za soustavnou přípravu dítěte na budoucí povolání se pro účely tohoto zákona považuje

- a) studium na středních a vysokých školách v České republice, s výjimkou dálkového, distančního, večerního a kombinovaného studia, je-li dítě v době takového studia výdělečně činn alespoň v rozsahu uvedeném v § 27 nebo pobírá-li podporu v nezaměstnanosti nebo podporu při rekvalifikaci, a studia po dobu výkonu vojenské základní (náhradní) služby, civilní služby nebo za trvání služebního poměru příslušníků ozbrojených sil; za studium na středních a vysokých školách v České republice se považuje také
  1. studium na středních a vysokých školách v cizině, pokud je podle rozhodnutí Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy pro účely důchodového pojištění postaveno na roveň studia na středních nebo vysokých školách v České republice,
  2. studium na zahraničních vysokých školách, uskutečňované na území České republiky, pokud je podle rozhodnutí Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy pro účely důchodového pojištění postaveno na roveň studia na vysokých školách v České republice; zahraniční vysokou školou se pro účely tohoto zákona rozumí právnická osoba ustavená podle právních předpisů cizího státu, která je v daném cizím státě, podle jehož právních předpisů byla ustavena (dále jen „domovský stát“), součástí vysokoškolského vzdělávacího systému domovského státu a která v domovském státě poskytuje vzdělávání, jehož absolvováním se v domovském státě podle jeho právních předpisů získává vysokoškolské vzdělání,
  3. studium ve vysokoškolském studijním programu zahraniční vysoké školy, uskutečňovaném na území České republiky tuzemskou právnickou osobou na základě její dohody s danou zahraniční vysokou školou, pokud je podle rozhodnutí Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy pro účely důchodového pojištění postaveno na roveň studia na vysokých školách v České republice;

- b) teoretická a praktická příprava pro zaměstnání nebo jinou výdělečnou činnost osob se zdravotním postižením prováděná podle předpisů o zaměstnanosti,
- c) studium osob se středním vzděláním s maturitní zkouškou nebo s vyšším odborným vzděláním v konzervatoři, které úspěšně vykonaly první maturitní zkoušku nebo absolutorium v konzervatoři v kalendářním roce, ve kterém zahajují toto studium, v jednoletých kurzech cizích jazyků s denní výukou, usku- tečňovaných právníckými a fyzickými osobami působícími v oblasti jazykového vzdělávání, uvedených v seznamu vzdělávacích institucí poskytujících jednole- té kurzy cizích jazyků s denní výukou vedeném Ministerstvem školství, mláde- že a tělovýchovy,
- d) studium uskutečňované podle zahraničních středoškolských vzdělávacích pro- gramů vzdělávacími institucemi působícími v České republice v případě, že
  1. vzdělávací instituce je právníkou osobou se sídlem, svou ústřední správou nebo hlavním místem své podnikatelské činnosti na území členského státu Evropské unie, nebo byla zřízena nebo založena podle práva členského státu Evropské unie, pokud je v této vzdělávací instituci a v daném vzdělávacím programu Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy povoleno plnění po- vinné školní docházky podle školského zákona, nebo
  2. se uskutečňuje ve vzdělávacích institucích zřízených na území České republi- ky při diplomatických misích nebo konzulárních úřadech cizích států;
- e) příprava k přijetí za člena řádu nebo obdobného společenství církve nebo nábo- ženské společnosti registrované podle zákona o církvích a náboženských společ- nostech, která trvá nejméně 1 rok, a to nejvýše po dobu 2 let,
- f) vzdělávání v diagnostických třídách diagnostických ústavů.

(2) Středními školami se pro účely tohoto zákona rozumí střední školy a konzervatoře, jsou-li zapsány do rejstříku škol a školských zařízení. Střední školy zřízované ministerstvy obrany, vnitra a spravedlnosti se považují za střední školy i po dobu, po kterou nejsou za- psány do rejstříku škol a školských zařízení.

(3) Studiem na vysokých školách podle odstavce 1 se pro účely tohoto zákona rozumí stu- dium na vysokých školách v bakalářském, magisterském a doktorském studijním programu.

§ 22

(1) Soustavná příprava dítěte na budoucí povolání na střední škole podle § 21 odst. 1 písm. a) začíná nejdříve od počátku školního roku prvního ročníku školy. Jestliže žák začal plnit studijní povinnosti před tímto dnem, začíná jeho soustavná příprava na budoucí po- volání dnem, kdy začal tyto povinnosti plnit.

- (2) Za soustavnou přípravu dítěte na budoucí povolání na střední škole se považuje také
- a) doba od skončení výuky v jednom školním roce do počátku následujícího škol- ního roku, jestliže dítě pokračuje bez přerušení v dalším studiu,
  - b) doba od úspěšného vykonání závěrečné nebo maturitní zkoušky, je-li tato zkouš- ka konána v měsíci květnu nebo červnu, do konce období školního vyučování školního roku, v němž byla taková zkouška konána; to platí též, bylo-li v měsí- ci květnu nebo červnu konáno absolutorium,
  - c) doba školních prázdnin bezprostředně navazujících na skončení studia nebo do- bu uvedenou v písmenu b), pokud dítě po celý kalendářní měsíc nevykonává vý-

dělečnou činnost v rozsahu uvedeném v § 27 ani nepobírá podporu v nezaměstnanosti nebo podporu při rekvalifikaci, nestalo-li se studentem vysoké školy; to neplatí, pokud poslední ročník studia probíhal po dobu výkonu vojenské základní (náhradní) služby nebo za trvání služebního poměru osob uvedených v § 5 odst. 1 písm. b).

§ 23

(1) Soustavná příprava dítěte na budoucí povolání na vysoké škole podle § 21 odst. 1 písm. a) začíná nejdříve dnem, kdy se dítě stává studentem vysoké školy, a končí dnem, kdy dítě ukončilo vysokoškolské studium.

(2) Za soustavnou přípravu dítěte na budoucí povolání se považuje také

- a) doba od skončení studia na střední škole do dne, kdy se dítě stalo studentem vysoké školy, jestliže dítě pokračuje bez přerušení v dalším studiu,
- b) kalendářní měsíc, v němž dítě ukončilo studium na vysoké škole, a dále kalendářní měsíc následující po kalendářním měsíci, v němž dítě ukončilo studium na vysoké škole, pokud dítě po celý tento měsíc nevykonává výdělečnou činnost v rozsahu uvedeném v § 27 ani nepobírá podporu v nezaměstnanosti nebo podporu při rekvalifikaci,
- c) doba od ukončení studia na vysoké škole do dne, kdy se dítě stalo studentem téže nebo jiné vysoké školy, pokud studium na téže nebo jiné vysoké škole bezprostředně navazuje na ukončení studia na vysoké škole, nejdéle však doba tří kalendářních měsíců následujících po kalendářním měsíci, v němž dítě ukončilo studium na vysoké škole; to platí obdobně, jde-li o studium uvedené v § 21 odst. 3.“

K odkazům na § 27 ZDP je vhodné uvést též jeho znění:

„Výdělečnou činností se rozumí činnost osob uvedených v § 5 odst. 1 a v § 5 odst. 4 vykonávaná v rozsahu, který zakládá účast na pojištění (*rozumí se „důchodové pojištění“ – pozn. autora*).“

PŘÍKLAD 4

Sirotek studuje formou kombinovaného studia a kromě toho vykonává zaměstnání malého rozsahu, z něhož nedosahuje částky rozhodného příjmu (tj. 2 500 Kč měsíčně).

Není tedy účasten nemocenského, a tedy ani důchodového pojištění, a proto mu sirotčí důchod náleží.

Jakákoliv výdělečná činnost při denní formě studia (bez ohledu na výši příjmu z ní plynoucího) však nároku na sirotčí důchod ani jeho výplatě nebrání. Rovněž tak neovlivňuje tyto nároky sňatek sirotka.

Naopak – překážkou pro nárok na sirotčí důchod je přiznání invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně (a opět – invalidní důchod pro invaliditu prvního nebo druhého stupně tomuto nároku nebrání – viz však část VIII.).

Pro úplnost se poznamenává, že za střední školu se pokládá i vyšší odborná škola.

IV. TRVÁNÍ NÁROKU

Z logiky věci vyplývá, že nárok trvá po dobu, po kterou jsou splněny podmínky, resp. nenastane-li v průběhu výplaty překážka. O jedné z nich byla zmínka v předchozím odstavci, o dalších bude v následující části.

V. ZÁNİK NÁROKU

Opět z logiky věci plyne, že nárok zaniká, přestane-li být plněna nějaká podmínka nebo nastane-li zákonem stanovená překážka.

Nejčastější příčinou je samozřejmě skončení přípravy na budoucí povolání. Dalšími překážkami jsou dosažení věku 26 let a případné osvojení.

K osvojení lze dále uvést, že pokud oboustranně osiřelé dítě osvojí jen jedna osoba, zaniká nárok na ten sirotčí důchod, který náležel po osobě, kterou osvojitel nahradil; dojde-li ke zrušení osvojení, vznikne nárok na sirotčí důchod znovu, a to ve výši, v jaké by náležel, kdyby byl vyplácen ke dni zrušení osvojení.

VI. OBNOVA NÁROKU

A logika do třetice: pokud se po zániku nároku splní některá z podmínek (nejčastější je, že student po určitém přerušení opět začne studovat), lze o sirotčí důchod opět požádat. Žádost (sepsaná na OSSZ místně příslušné podle bydliště žadatele) je však třeba – v důchodové oblasti se (kromě valorizací) prakticky nic neděje automaticky.

Na rozdíl od obnovy nároku na vdovský nebo vdovecký důchod zde neplatí žádná lhůta, po jejímž uplynutí by nárok znovu nevznikl.

VII. VÝŠE DŮCHODU

Výše procentní výměry sirotčího důchodu činí 40 % procentní výměry starobního důchodu nebo invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně, na který měla nebo by měla nárok zemřelá osoba v době smrti.

Zanikl-li nárok na sirotčí důchod proto, že dítě přestalo být nezaopatřené a nárok na sirotčí důchod vznikl znovu, neboť podmínka nezaopatřenosti byla znovu splněna, nesmí být výše procentní výměry sirotčího důchodu nižší než procentní výměra sirotčího důchodu, která náležela ke dni zániku nároku na tento důchod.

Základní výměra je jednotná – aktuálně činí 2 550 Kč měsíčně.

VIII. SOUBĚH NÁROKU NA VÍCE DŮCHODŮ

Již v části III. byla tato možnost naznačena a ZDP s ní (resp. se všemi variantami) též počítá. A opět (právě vzhledem k pestrosti a v některých případech i komplikovanosti) je vhodné ocitovat příslušné ustanovení – zde jde o § 59 odst. 1; v daném případě však nejde o citaci přesnou, protože ustanovení „pracuje“ i se starobními důchody, kde nárok v jedné osobě se sirotčím důchodem je z povahy věci vyloučen:

„Jsou-li současně splněny podmínky nároku na výplatu invalidního důchodu a na výplatu vdovského nebo vdoveckého důchodu anebo sirotčího důchodu, vyplácí se nejvyšší důchod v plné výši a z ostatních důchodů se vyplácí polovina procentní výměry. Podle předchozí věty se postupuje obdobně, jsou-li současně splněny podmínky nároku na výplatu vdovského nebo vdoveckého důchodu a sirotčího důchodu. Je-li výše několika důchodů stejná, krátí se podle věty první nejdříve sirotčí důchod a poté vdovský nebo vdovecký důchod. Má-li oboustranně osiřelé dítě nárok na dva sirotčí důchody, vyplácí se vyšší sirotčí důchod v plné výši a nižší sirotčí důchod se vyplácí ve výši procentní výměry; je-li výše obou sirotčích důchodů stejná, vyplácí se jeden sirotčí důchod v plné výši a druhý sirotčí důchod ve výši procentní výměry. Má-li oboustranně osiřelé dítě nárok na dva sirotčí dů-

chody, považuje se pro účely vět první až třetí za sirotčí důchod úhrn sirotčích důchodů po úpravě podle věty čtvrté.“

Souběhem se zde samozřejmě nerozumí situace, kdy ovdovělý rodič pobírá sirotčí důchod (více těchto důchodů) pro své nezletilé děti, nýbrž situace, kdy např. osiřelý student po sňatku ovdoví (popř. ovdovělý osiří).

IX. DALŠÍ INFORMACE

Česká správa sociálního zabezpečení zpravidla během letních měsíců některým studentům pobírajícím sirotčí důchod rozesílá rozhodnutí o jeho odejmutí. Právě konec školního roku je totiž obdobím, kdy ČSSZ kontroluje trvání nároku na tuto dávku. Pokud je vyplácen sirotčí důchod a jeho poživatel končí studium na jedné škole, aby v následujícím akademickém roce pokračoval na jiné (nebo pokračoval ve studiu jinou formou), je nutné předložit nové potvrzení o studiu. Učinit tak je třeba i v případě, že je studium opět zahájeno po jeho přerušení. Potvrzení lze doložit opožděně, například až po zápisu ke studiu. Poté ČSSZ výplatu dávek opět zahájí a důchod za příslušné období doplatí. Námitku proti rozhodnutí o odejmutí důchodu není v tomto případě nutné podávat. Pro potvrzení o studiu není předepsán závazný tiskopis, potvrzení však musí obsahovat informaci, o jaké studium jde, v jakém je student ročníku a kdy má být studium ukončeno, s tím, že připojeno musí být také jednací číslo, pod kterým je sirotčí důchod evidován. ■

Autor článku je expert v oblasti důchodového pojištění.

¹ § 52 odst. 1 písm. b) zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZDP“).

² Zákon č. 470/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

KNIHOVNIČKA

● MERITUM – SPRÁVNÍ ŘÁD, 2. VYDÁNÍ

Klíková, Havlan, Chadíma, Jurníková, Kadečka, Průcha, Sedláček, Skulová, Venclíček
Vydal Wolters Kluwer, a. s., 676 stran, 995 Kč

Druhé, aktualizované vydání publikace MERITUM Správní řád si stejně jako vydání první z roku 2006 klade za cíl vysvětlit jednotlivá ustanovení správního řádu a postupy v rámci správních řízení obecných i zvláštních. V úvodní části knihy jsou vysvětleny jednotlivé instituty, pojmy a procesy dle správního řádu v obecné rovině, a to v návaznosti na rozhodování soudů, zvláště pak na sjednocující judikaturu Nejvyššího správního soudu. Jsou také vysvětleny obecné principy činnosti správních orgánů a správního řízení, subjekty správního řízení, jejich úkony, správní řízení, rozhodování, přezkoumávání správních rozhodnutí, exekuce i veřejnoprávní smlouvy a opatření obecné povahy. Dále jsou v knize popsána řízení zvláštní. Konkrétně se jedná o zvláštní správní řízení dle stavebního zákona, dle vodního zákona, živnostenského, přestupkového zákona a zákona o vyvlastnění. Publikace si neklade za cíl popsat a vysvětlit veškeré typy zvláštních správních řízení, ale pouze ta, která lze považovat za jedna z velmi specifických zvláštních správních řízení s výraznějšími procesními odchylkami od obecného správního řádu.

